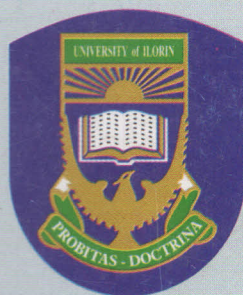

ALÓRE

VOL.27, 2018

**ILORIN JOURNAL
OF THE
HUMANITIES**

ISSN: 0794-4551

TABLE OF CONTENTS

Postcolonial Ecocritical Reading of Ngugi Wa Thiong'o's <i>Weep Not, Child</i> Moussa Traoré; Enoch Ilori & Taofiq Adedayo Alabi	1-13
Moses Leadership Style and Lessons Therein for Leaders in Churches of 21 st Century Agnes Omotayo Adeyeye, Ph.D.	14-27
Environmental Aesthetics and Power Relations in Tess Onwueme's <i>What Mama Said</i> Salihu, Sarat Adenike	28-45
The Implications of the World Trade Organization (WTO) Agreements on the Third World Economy Ojieh Chukwuemeka Ojione Ph.D.	46-60
Chimamanda Ngozi Adichie's Presentation of the Themes of Cultural Imperialism and Ideology in <i>Americanah</i> Innocent E. Agu Ph.D. & Amina Yuguda	61-75
Ìṣọwólò-Èdè Ọfọ́ Nínú Àṣàyàn Ọrọ́ Àtí Afọ́ Yorùbá Olúwolé Tẹwógboyè Òkẹwándé, Ph.D.	76-98
A Study of Exclusive Tonal Communicative Expressions in Okpe Language Ikoyo-Eweto, Evarista Ofure	99-114
Rhetorical Anthropomorphism in Selected Niger Delta Poetry Saeedat Bolajoko Aliyu, Ph.D.	115-126
Calixthe Beyala et L'éducation Traditionnelle : Etude de <i>La Petite Fille du Reverbere</i> DONGMO, Adelaïde Keudem & ABDULMALIK, Ismail	127-140
Emotion Concepts and the Igbo Verb Maduabuchi Sennen Agbo & Patience Obiageri Solomon-Etefia	141-158
L'écriture du Corps Féminin à Travers <i>Rebelle</i> de Fatou Keïta Ajoke Mimiko BESTMAN	159-177
الاقتباس بالقرآن والحديث في بعض مؤلفات الشيخ آدم عبد الله الإلوري: دراسة تحليلية د. حسنة فنملايو أبوبكر-حامد و مؤسّصالح أيسنؤبوا	3-201

POSTCO
NGUGI

Weep Not, Child
expression of
Kenyan (African)
discourse is an
nature, particu
that, amongst
peculiarly str
environment,
ambits of p
consciousness
nature is rev
Kenyans / Afri
Keywords: P
re

ÌṢOWÓLÒ-ÈDÈ ỌFỌ́ NÍNÚ ÀṢÀYÀN ỌRỌ́ ÀTI AFỌ́ YORÙBÁ

Olúwolé Tẹwógboyè Òkéwándé, Ph.D.

Èka-ẹkọ́ Ìmọ́ Èdà-èdè àti Àwọn Èdè Ilẹ̀ Nàìjíríà,

Yunifásitì Ìlọ́rin, Ìlorin.

oluwoletewogboye@yahoo.com

Àṣamọ́

Àmúlò oríṣìlíríṣì àwọn àbùdà ajemédè pè fún ikẹsẹ́jári, ipegedé àti ijágaara àmújádé itumọ́ afọ́ fún onímọ́-èdè, nínú ìmọ́ imédèlò. Ẹ́aájú àkókò yí, kò tí í sí iṣẹ́ iwádíí kan gúnmọ́ lórí àtẹ́ tó sàgbéyèwò ipa tí àwọn ilàna ìṣowólò-èdè iṣofọ́ wọnyí ní kó lówùjọ Yorùbá. Àláfó yí niṣẹ́ iwádíí yí yóò dí. Nipasẹ̀ èyí, àtubọ́tán iṣẹ́ yí ní láti sàgbéyèwò ipa tí ilò ohùn àti iró ẹ́ka-èdè àti èdè àmúlò ní kó nínú imédè bí atọ́ka iṣowó afọ́ fún ikẹsẹ́jári-ilò-èdè àti àgbóyẹ́-afọ́ lówùjọ Yorùbá. Iṣẹ́ yí sàmúlò èdè fáyèwò láti ara isọ̀rì ọfọ́ látinú oríṣíí afọ́. Itúpalé àkójo-èdè-fáyèwò inú iṣẹ́ yí fídí rẹ́ múlẹ́ pé, ipa tí ìmọ́ nípa ilò ohùn àti iró, èdè-àmúlò àti ẹ́ka-èdè, bí atọ́ka iṣowó afọ́ ní kó nínú imédè, ikẹsẹ́jári-ilò-èdè, àgbóyẹ́-afọ́ àti itumọ́ kò ẹ́ ẹ́ fọ́jú t́n-in-rín rára. Èyí ní pé, láìsí ipegedé àti ijáfáfá aṣafọ́ nínú iṣafọ́ àmúlò àwọn fọ́nrán-èdè fáyèwò tiṣẹ́ yí fí sàtẹ̀gùn itúpalé, àìgbóra-ẹ̀ni-yé, itumọ́-òdì tàbí iyítumọ̀po ní yóò wáyé nínú iṣofọ́.

Kókó-ọ̀rọ́: Ìṣowólò-èdè, Ìṣowó, Iró àti ohùn, Èdè-àmúlò, Èka-èdè, Ọfọ́, Afọ́, aṣafọ́.

Ìfáára

Kèrémí kọ ní àwọn ohun tó rọ́ mọ́ àgbóyẹ́ nínú ifèrò-ránńsé láàárín aṣafọ́ àti ẹ̀ni tí a ṣafọ́ tàbí dari afọ́ sí lówùjọ Yorùbá. Okùnfá èyí kò sé lórí ọ̀kan-ò-jọ̀kan ìmọ́ àbùdà-ajemédè tí èdè Yorùbá kó wọ̀nù. Àwọn àbùdà ajemédè wọnyí ní a lẹ́ sàkàwé bí ẹ̀ni tí a ní kó lọ́ mú orí àti ẹ̀ṣẹ́ ahun wá; ohun tó dájú ní pé, odidi ahun ní ẹ̀ni náà gbódọ́ wá. Bẹ́ẹ̀ gẹ́gẹ́ lórọ́ rí, fún ẹ̀ni tí a lẹ́ júwe bí ẹ̀ni tó mèdé, tó gbèdè, tó sì lẹ́ fèdè Yorùbá ṣafọ́ tó “lérò àti síṣeégba” lówùjọ (De Beaugrande àti Dressler, 1981). Díẹ́ lára àwọn àbùdà àdámọ́ ajemédè fún imédèlò tiṣẹ́ yí fí sàtẹ̀gùn iwádíí ní: ilò ohùn àti iró, èdè àmúlò àti ẹ́ka-èdè. Ààrò mэта, tí kí í dọ̀bẹ́

nù làwọn àbùdà èdè wònyí jẹ nínú ìmò ìmédèlò, ìṣọfò àti ìṣafò láwùjọ Yorùbá; nítorí pé, bí ìmò aṣafò bá mēhẹ nínú àmúlò ọkan lára àwọn àbùdà wònyí, ó dájú pé, èṣùkè yóò wọ rára ìṣowólò-èdè ìṣọfò, bíṣẹ iwádií yí yóò ẹ fihàn.

Ẹni tó bá fẹ láti jẹ isin ni, dandan ni kó mọ ikú ojú rẹ ẹ yàn. Lára àwòmọ̀ ipègedé, ijáfáfá àti imèdè aṣafò Yorùbá ni ìṣàmúlò ohùn àti iró; nítorí, nípa ilò ohùn àti iró ni a fi ń fèrò ibára-ẹni-sòrò fún àgbọ́yẹ hàn láwùjọ. Èyí ni pé, ẹkọ̀ ìmò nípa èdè yàtò sí ẹkọ̀ nípa ìmò-ibánisòrò. Ilò edè àmúlò, èyí tó ní àṣomọ̀ tó yigbi nínú ìṣọfò pèlú, jẹ àbùdà kòṣeémóní, bí ó ti jẹ pé, igbélẹ̀wọn àti ipègedé ìṣọfò kòòkan ló kín mọ̀ irú èdè àmúlò bẹ̀ẹ̀ pẹ̀kípẹ̀kí. Síwájú sí i, bí ó ti jẹ pé, èdè ẹ̀lẹ̀ka-èdè-púpọ̀ ni èdè Yorùbá, ipa tó rinlẹ̀ ni àmúlò ìmò nípa ẹ̀ka-èdè inú afọ̀ ń kó nílà̀nà ìṣọfò; bẹ̀ẹ̀ sì ni, àbùdà òdiwọn imèdè ni pèlú nínú imédèlò. Àwọn ilà̀nà ajemédè wònyí ni iṣẹ̀ yí yóò gbé yèwò láti sàpèjúwe pàtàkì ìṣàmúlò wọn pèlú ìmò ìṣowólò-èdè ìṣọfò pèlú àṣàyàn àwọn afọ̀ Yorùbá.

A ní láti sàfòmọ̀ rẹ̀ pé, ilò ọfọ̀ (incantation) bí afọ̀ (text), ọfọ̀ náà ni a ó pè ẹ, nítorí, ilà̀nà ìṣafò ni a rí ilò ọfọ̀ nínú ijẹ́yọ̀ bẹ̀ẹ̀. Ní pàtàkì, àmúlò ọfọ̀ (lópò igbà), nínú iṣẹ̀ yí kí í ẹ ọfọ̀ bí afọ̀, sùgbọ̀n, bí ilà̀nà ìṣafò kan (discourse). Ọfọ̀ ni iwé èdè-ìperí ní ká maa pe discourse Bámgbósé (1984).

Ohun tí Ìṣowólò-èdè Ọfọ̀ lè jẹ

Ní sọkí, itùpalẹ̀ ọfọ̀ (discourse) jẹ itùpalẹ̀ èdè ní ilò (Yule 1985); nígbà tí ìṣowólò-èdè lè jẹ,

language variation and the distinctiveness of features within and across texts as occasioned by situational factors are the major purview of stylistics as an emergent field in the study of language.

iyapa èdè àti ilà̀nà ìṣeyàtò láàárín àti ní àtápò afọ̀, bí ó ti pè fún àwọn ohun tó ní í ẹ pèlú àyè, ni wọn jẹ ẹ̀ka ìmò ẹkọ̀ pàtàkì ìṣowólò-èdè bí igbéràsọ̀ ẹ̀ka ẹkọ̀ nínú ìmò èdè (Lawal, 1997, o. i. 38).

Èrò òkè yí sàfòmọ̀ rẹ̀ pé, àmúlò afọ̀ àti èdè àmúlò ní í ẹ pèlú àyè ijẹ́yọ̀ irú afọ̀ bẹ̀ẹ̀; èyí tó pè fún ìmò ìṣowólò-èdè láti lè ẹ àlàyé àkóyawọ̀ lórí rẹ̀. Èyí fihàn pèlú pé, ibátan tó lóòrìn ló wà láàárín èdè àti ìṣowólò-èdè bí ẹ̀ka ìmò pàtàkì, tí ìmò ọkan sì wà ní ifowó-kowó àti

ifowó-wẹwó pẹ̀lú èkejì nínú ilò èdè òhun imédèlò láwùjọ. Lónà mífànràn, imọ nípa ọ̀kan máa ń ṣàfíkún imọ nípa èkejì. Àmọ́ sá, cẹ́ran lójú, bẹ̀ẹ̀, gbòdògì sì láálà ni àjọṣepọ̀ lááárín èdè àti ìṣọwólò-èdè.

Akitiyan àti pààlà lááárín imọ̀ èdè àti imọ̀ ìṣọwólò-èdè ni De Saussure (1974) gbé kalẹ̀ pé, èdè (langue) ní í ṣe pẹ̀lú imọ̀ nípa irú èdè bẹ̀ẹ̀; nígbà tí, imọ̀ ìṣọwólò-èdè ní í ṣe pẹ̀lú ìṣèrè (parole). Èyí fihàn pé, ọ̀tọ̀ ni kí aṣafọ̀ ní imọ̀ èdè kan, ọ̀tọ̀ sì ni kó lè ṣàmúlò èdè nílàna ibámu pẹ̀lú àwùjọ tó bí irú èdè bẹ̀ẹ̀. Bí àpẹ̀rẹ̀, nínú gbólóhùn abódé, a gbọdọ̀ ní àtòpọ̀ ọ̀rọ̀ tàbí isọ̀rì ọ̀rọ̀-orúkọ àti ọ̀rọ̀ tàbí isọ̀rì ọ̀rọ̀-ìṣe (ó lè ní àbọ̀, ó sì lè má ni ín), OR/(APOR) + IS/(APIS) + (OR/APOR) = GB. Bí àpẹ̀rẹ̀, ilàna gbólóhùn abódé tó gba àbọ̀ ọ̀rọ̀-orúkọ ni afẹ̀ ikíni Yorùbá máa ń gùnlẹ̀ lópọ̀ igbà. Nílàna èdà-èdè, òfin tí yóò ṣàgbékalẹ̀ èyí ni: “È kú + (×)”, bó ṣe ń jeyọ̀ pé: È kú ìṣẹ̀/áàrọ̀/ìkalẹ̀ àti bẹ̀ẹ̀ lọ. Nílàna àmúlò èdè àwùjọ (imédè-lò), ikùna lè wà bí a bá tẹ̀lẹ̀ òfin àti ilàna èdà-èdè. Bí àpẹ̀rẹ̀, a kò lè ṣafẹ̀ láwùjọ Yorùbá pé: “È kú ikú” tàbí “È kú ẹ̀kún”, fún àwọn tó ń ṣọfọ̀; bẹ̀ẹ̀, àwọn gbólóhùn wònyí péye, wọn sì kógo já ní ilàna èdà-èdè bí a bá wò wọn pẹ̀lú àwọn àpẹ̀rẹ̀ tí a ṣàmúlò ṣaájú. Àwọn gbólóhùn wònyí kùna ní ilàna èdè àwùjọ. Èyí fihàn pé, ìṣàmúlò imédèlò àwùjọ ju àfojúsùn imọ̀-èdà-èdè lọ. Onímọ̀-ìṣọwólò-èdè gbọdọ̀ lè tọ́pinpin pẹ̀lú àgbékalẹ̀ ijeyọ̀ ilò èdè nínú ìṣèrè fún ikẹ̀ṣejárí odidi afẹ̀ lápapọ̀.

Lónà mífànràn, ìṣọfọ̀ afẹ̀ onílàna ajẹmówẹ le ṣàfihàn ipààlà lááárín èdè àti ìṣèrè. Lónà àkókọ̀, àmúlò ilàna ìṣọfọ̀ ọ̀we ni pé, ọ̀mọ́dẹ̀ tí ó bá pòwẹ̀ láwùjọ tí àgbà tàbí àwọn àgbàlagbà bá wà gbọdọ̀ júbá pé, “tó-tó, ó ṣe bí ọ̀we.” Èyí tùmọ̀ sí pé, bó ti wù kí ọ̀mọ́dẹ̀ mọ̀we tó, àmúlò (pípa ọ̀we) láwùjọ jẹ̀ ẹ̀kọ̀ pàtàkì tó tayọ̀ imọ̀ èdè (ọ̀we). Èyí ní í ṣe pẹ̀lú imọ̀ ìṣèrè. Imọ̀ nípa ìṣèrè yíí, ni ìṣọfọ̀ ìṣọwólò-èdè pẹ̀ fún. Lónà kejì, ilàna ìṣọfọ̀ afẹ̀ ajẹmówẹ ní ilàna àmúlò ajẹmáwùjọ (ìṣèrè). Bí àpẹ̀rẹ̀, ìṣíde ìṣọfọ̀ ajẹmówẹ gbọdọ̀ tẹ̀lẹ̀ ilàna ìṣẹ̀mbáyé láti ṣíde ìṣọfọ̀ afẹ̀ ọ̀we pé-àwọn baba wa ní...; àwọn Yorùbá ní...; gégé bí ọ̀we àwọn àgbà tàbí Yorùbá ní... Ídì tí èyí fí rí bẹ̀ẹ̀ ni pé, afẹ̀ ajẹmówẹ jẹ̀ ọ̀rọ̀, ogún àti dúkiá àwùjọ Yorùbá lápapọ̀. Ogún iran, ogún ibílẹ̀ ayérayé, léyíí tí ọ̀nà-ìgbé-ayé, èrò, iwòye báyeṣerí, imọ̀ ìjìnlẹ̀ èrò àti ìgbàgbọ̀ iran Yorùbá sinmi lé ni. Ilàna ìṣọfọ̀ rẹ̀ gbọdọ̀ júbá àwọn tó ṣàgbékalẹ̀, tí wọn sì ni omi ogbọn, imọ̀, ọ̀rọ̀, òun ọ̀rọ̀-èdè àti àgbékalẹ̀ ìṣọfọ̀ ìṣọwólò-èdè afẹ̀ ajẹmówẹ bẹ̀ẹ̀. Yíyẹbá, yíyípadà, yíyípo tàbí yíyísódì ìṣọfọ̀ isọ̀rì irú àwọn afẹ̀ báwònyíí ni àwùjọ korò ojú sí. Ohun tí yóò sì jẹ̀ àbáyọ̀rì tàbí àyọ̀rísí irú afẹ̀ bẹ̀ẹ̀ ni

pé, yóò kùná ní síṣéégbà. Bí ó bá tilẹ̀ ẹ̀ inú afọ̀ ajẹmọ̀lànà ọ̀fọ̀ ní àmójúfò, itápási tàbí irúfin ilànà àmúlò iṣọ̀fọ̀ afọ̀ ajẹmọ̀lànà àwùjọ̀ yíí tí wáyé. Ó ẹ̀ é ẹ̀, kí irú àmújádé èrò iṣọ̀fọ̀ jẹ́ òfúùtù-fẹ́fẹ́tẹ́; bèẹ̀, ó sì ẹ̀ é ẹ̀, kí irú aṣafọ̀ bèẹ̀ jẹ́ iyán rẹ̀ nǐṣu pẹ̀lú ijíyà tò tó látòdò àwọn agbára ẹ̀mí-àírí àti òkú-ọ̀run tí a darí irú afọ̀ bèẹ̀ sí. Àwọn àlàyé pẹ̀lú àpẹ̀rẹ̀ wònyíí Ẹ̀fihàn rẹ̀ kedere pé, ọ̀tò ní èdè, ọ̀tò sì ní ilò àti àmúlò rẹ̀, pàápàá lǎwùjọ̀ Yorùbá. Ènìyàn le mòrò tàbí mèdè, sùgbón, kó mó mòrò ọ̀ gbé kalẹ̀ (mòrò ọ̀ sọ) tàbí kí ẹ̀nu rẹ̀ má tò tàbí gba irú ọ̀rò bèẹ̀ lǎwùjọ̀.

Lǎwùjọ̀ Yorùbá, iṣowólò-èdè, iṣowólò-ọ̀fọ̀ àti iṣowólò-afọ̀ ní ẹ̀wọn àti ẹ̀kọ̀. Irú ẹ̀kọ̀ tí à ń sọ̀rò rẹ̀ nǐbí tayo ẹ̀kọ̀ tàbí ọ̀gbón ẹ̀kọ̀ iwé. Ọ̀gbón ọ̀rùn-ọ̀wọ̀ lẹ̀yí jẹ́ sí Yorùbá. Lónà miiran, ọ̀gbón iwé tàbí alákwé nírúfẹ́ ẹ̀kọ̀ èdè nípàsẹ̀ èyí jẹ́- ọ̀gbón nípàsẹ̀ iwé kíkọ̀, kíkọ̀ àti kíkà. Ọ̀gbón irú ẹ̀kọ̀ iwé yíí ní a júwe pẹ̀lú ẹ̀kọ̀ tò kínmọ̀ ìmọ̀ ẹ̀dà-èdè. Nídàkejì ẹ̀wẹ̀, ẹ̀kọ̀, ọ̀gbón, ìmọ̀, ọ̀ye, òhun láákáyè àwùjọ̀ ní a fí ń mèdèlò, ní a fí ń sọ̀fọ̀ tí a sì fí ń Ẹ̀fọ̀ lǎwùjọ̀. Àwùjọ̀ ní ilèèwé tàbí ilé-ẹ̀kọ̀ láti kọ̀ nǐpa ilò àti àmúlò èdè, afọ̀ àti iṣọ̀fọ̀-Ẹ̀fọ̀; láìṣe bèẹ̀, aṣafọ̀ le fẹ̀nukọ̀- Ẹ̀wí tàbí Ẹ̀sọ̀; bí ènìyàn ẹ̀ le fẹ̀sẹ̀ kọ̀- Ẹ̀ rìn tàbí Ẹ̀lètẹ̀. Ọ̀gbón àwùjọ̀ ní Ẹ̀sẹ̀rẹ̀ pè fún. Ní Ẹ̀ókí, a lè Ẹ̀akàwé ipààlà láàárín èdè àti iṣowó bí èyí tò ń wáyé nínú ìmọ̀ ikóni- tíọ̀rì (tò jẹ́ mó kíkọ̀ inú iwé nípàsẹ̀ kíkọ̀ sílẹ̀) tí a lè júwe bí ìmọ̀ ẹ̀dà-èdè àti Ẹ̀sẹ̀ Ẹ̀-é-kí-n-wò-ó, tí a lè júwe bí ìmọ̀ imédèlò, iṣọ̀fọ̀ àti iṣowólò-èdè àwùjọ̀. Abálájọ̀, tí Chomsky (2007), nínú iwòye rẹ̀, fí Ẹ̀fihàn iyatọ̀ láàárín “ìmọ̀ èdè”, èyí tò ní í Ẹ̀ pẹ̀lú ìmọ̀ èdè abínibí tí aṣafọ̀ ní àti “ìmọ̀ Ẹ̀sẹ̀rẹ̀” (Bámgbósẹ̀ 1984), èyí tò ní í Ẹ̀ pẹ̀lú àmúlò ìmọ̀ èdè abínibí nílànà ibámú ọ̀gangan ipò ibánisọ̀rò àwùjọ̀.

Èdà-èdè má a ń wáyé nípàsẹ̀ aṣafọ̀, àyè àti ibi tí aṣafọ̀ bá ara rẹ̀ (Òkẹwándé 2015). Èyí tùmọ̀ sí pé, iṣowólò iṣọ̀fọ̀ gbájúmọ̀ ijẹyọ̀ èdè ní àyè ọ̀gangan ipò ọ̀fọ̀. Ìṣàmúlò àwọn àbùdá fónrán ìmọ̀ ẹ̀dà-èdè àwùjọ̀ ló nǐsẹ̀ kan pátó, èyí tò sun jáde láti ara àṣà irú àwùjọ̀ bèẹ̀, pẹ̀lú ọ̀gangan ipò àyè àwùjọ̀. Bí èyí bá rí bèẹ̀, a jẹ́ pé iwòye èrò Spencer àti Gregory (1964, o. i. 45) tónà pé, shift of style are obviously accompanied by shifts of context: the same holds of the speech of different character. (Yíyípadà iṣowó gbọ̀dọ̀ jùmọ̀ rìn pọ̀ pẹ̀lú yíyípadà ọ̀gangan ipò: bèẹ̀ gan an lòrò sì rí pẹ̀lú iṣafọ̀ ọ̀kan-ò-jòkan aṣafọ̀). Àtiléyìn èrò yíí, ní Alan àti Fabb (1990, o. i. 196) Ẹ̀ pé, ohun tò ń Ẹ̀ atónà aṣafọ̀ ní ipò tò bá ara rẹ̀ (Kí ló fí afọ̀ Ẹ̀?) àti irú ẹ̀ni tò jẹ́ (Ta ní aṣafọ̀ í Ẹ̀?). Wọn ní: We can distinguish two principal types of language variation: variation according to who you

are and variation according to the situation you find yourself. (A lè fiyàtò iyapa èdè hàn lònà méjì ọ̀tọ̀ọ̀tọ̀: iyapa nípasẹ̀ ẹnì tí o jẹ̀ àti iyapa nípasẹ̀ ipò tí o bárá rẹ̀). Èrò àwọn onímọ̀ yìí ni Stubbs (1983) fẹ̀ lójú nínú iwòye rẹ̀ pé:

various social factors determine the individual speaker's use of language. All speakers are multidialectal or multistylistic, in the sense that they adapt their style of speaking to suit the social situation in which they find themselves. Such style-shifting demands constant judgments, yet speakers are not normally conscious of making such judgments until they find themselves in a problematic situation for which they do not know the conventions, or of which the criteria for speaking in a certain way clash...People therefore adapt their speech according to the person they are talking to, and the point behind the talk. These are social, rather than purely linguistic constraints.

Ọ̀pọ̀ àwọn ilàṅà àwùjọ̀ ló máa ń pè fún bí aṣafọ̀ kan yóò ṣe lo èdè. Gbogbo aṣafọ̀ ni ẹ̀lẹ́ka-èdè-púpọ̀ tàbí oníṣowọ̀-púpọ̀, idí ní pé, wọn ń ṣàmúlò ṣowọ̀ ibánisọ̀rọ̀ wọn láti ṣe kòngẹ́ ibámú pẹ̀lú àyè tí wọn bárá wọn. Irúfẹ́ yíyípadà-ṣowọ̀ bẹ̀ẹ̀ pè fún idájọ̀ àtigbàdégbà. Síbẹ̀, àwọn aṣafọ̀ kì í ṣábà fí gbogbo ara fíyèsí irú àwọn idájọ̀ bẹ̀ẹ̀ tí wọn yóò fí bọ̀ sínú iyọnu àwọn ilàṅà àátélé tí wọn kò mò, tàbí nìbí tí wọn tí bárá wọn ní pò ikolura ilàṅà ibánisọ̀rọ̀ lònà kan tó jẹ̀ ọ̀pẹ̀ sí wọn...Nítòrí idí èyí, àwọn ènìyàn máa ń mú ṣafọ̀ wọn wà ní ibámu pẹ̀lú ẹnì tí wọn ń ṣafọ̀ fún àti pàtàkì èrò tàbí idí ṣafọ̀. Èyí jẹ́ idíwọ̀ tó so mó àwùjọ̀ ju èyí tó ní í ṣe pẹ̀lú idíwọ̀ ẹ̀dà-èdè lógidi (o. i. 45).

Onímọ̀ ṣowólò-èdè tàbí aṣatúpale ṣowọ̀ gbọdọ̀ lè kojú ipènjà àti le ṣàpejúwe òdiwọn tàbí itúpale itònà ohun ṣàmi ipàrokò èdè, èyí kan àmúlò ohùn àti iró lópọ̀ igbà, nínú ṣofọ̀. Nínú èrò Lodge (1966), ó ní:

Good style, it seems to me, consists in choosing the appropriate symbolisation of the experience you wish to convey, from among a number of words whose meaning-area is roughly, but only roughly, the same...That is to say, matters of style are necessarily linguistics matter.

Ìṣowọ̀ tó dáa, lójú tèmi, ní í ṣe pẹ̀lú yíyàn ohun tó tònà láti pàrokò èrò tí à ń lākākà láti fí ránṣẹ́ lááarin ọ̀gọ̀dọ̀ àwọn tí sàkání itumọ̀

won fẹ́ẹ ní ibámu tàbí dógba, sùgbón, tó fẹ́ẹ ẹ jẹ ọkan náà. Èyí ní pé, ọrò iṣowọ́ jẹ ọrò tó sún mọ́ ẹ́dà-èdè (o. i. 61).

Èrò Lodge yìí, kò rọ̀rọ̀kán tó, láti rí iṣowọ́ afọ́ bí èyí tí ọwọ́jà rẹ kò tayọ́ ìmọ́-ẹ́dà-èdè. A ó ṣàkíyèsì pé, bẹ́ẹ kọ́ lẹ̀rò iṣowọ́ rí rára, pẹ̀lú ọkan-ò-jòkan àpẹ̀rẹ̀ àtí àlàyé tí a fẹ̀rò àwọn onímọ́ mǐràn sàtilẹ̀yìn fún ṣaájú. Ó hàn kedere pé, ohun tí ń bẹ lẹ̀yìn ọ̀fà (iṣowọ́) ju ọ̀jẹ (èdè) lọ. Ìdì sì ní pé, ní àfikún ìmọ́ ẹ́dà èdè, èyí tí Lodge gbàrùkùtì, iṣowọ́ ní í ṣe pẹ̀lú iṣèrè, iyeṇ, ilò èdè lálawọ́, ní ibámú pẹ̀lú bátàni àṣà òhun iṣofọ́ afọ́.

Yíyàn, yíyẹ àtí yíyẹ ipàrokò, ní ibámu pẹ̀lú ilàna iṣafọ́ ọ̀fọ́ àṣà àwùjọ, wà ní àrọ̀wótó òun ikáwọ́ ìmọ́ iṣowọ́lò-èdè. Ìdì sì nìyí tí Lawal (1997) fi ṣàpẹ̀júwe ìmọ́ iṣowọ́ bí ibátan olójúméjì- iyeṇ, pẹ̀lú èròjà iṣẹ́ tí èdè ń jẹ òhun ìmọ́ aṣafọ́ nípa ilàna ẹ́dà-èdè àwùjọ. Ní èrò Lawal,

style is the intricate, bidirectional relationship between components of the message and those of the medium in the sociolinguistic process through which the speaker/writer has certain ideas, beliefs views, feelings and attitudes for which he chooses the medium of language to communicate.

Iṣowọ́ jẹ oníbò, tó ní ibátan olójúméjì láàárín èyà iṣẹ́ tí a rán àtí ọ̀nà igbà fẹ̀rò ránṣẹ́ pẹ̀lú títẹ̀lẹ́ ilàna ẹ́dà-èdè àwùjọ nípasẹ́ èyí tí aṣafọ́/ònkòwé tí ní àwọn ọ̀yẹ, ojú igbàgbọ́, ìmọ̀lára àtí ihùwàsí kan tó ṣàmúlò ilàna èdè tó fi bánísòrọ́ (o. i. 38).

Èyí tùmọ́ sí pé, jíjẹ ọ̀pẹ nípa àwọn ohun ìmọ́-inú ajẹmáṣà tí a ṣàmúlò nínú iṣofọ́ yóò ṣàkóbá ńlá-ńlá fún iṣowọ́lò-èdè iṣofọ́ afọ́. Kódà, iwòye yìí kan oníṣẹ́-ọ̀nà-aláwòmọ́-lítírésọ́ pẹ̀lú. Abálájọ́ tí Spencer àtí Gregory (1964) fi ní:

Use of language, then it is related to, and dependent upon, certain notions of the proper function of language as a whole. This takes us beyond the realm of literature as such, and involves us in the relation between language use and social and cultural patterns. Only then are we able to account for notions of style which shift and change in different periods and among different groups. Literature can be regarded as part of the total patterning of a culture,...*The interpretation of literature, language, and culture* makes style, in the final analysis, a cultural phenomenon. And because literature is depended upon language, which is itself intrinsic to the culture as a whole.

Ìlò èdè, nípasè bèè tan pèlú, àti pé ó dúró lóri àwọn isẹ́ àmúyẹ́ ajẹmédè lápapọ́. Èyí gbé wa tayọ sàkání lítírẹ̀ṣọ́ nípa bèè, ó pàkiyèsí wa sí ibátan lááàrin ilò èdè àti àwùjọ́ àti bátàni àṣà. Nigbà yìi nikan, ni a tó lè pèsè tàbí ṣàgbékàlẹ́ àlàyẹ́ ọ̀nà isowọ́ to yípadà àti iyípadà igbàdégba àti lááàrin oríṣíiríṣíi ajọ́. A lè rí lítírẹ̀ṣọ́ bí ọ̀kan lára bátàni àṣà lápapọ́. Fífún lítírẹ̀ṣọ́ nítumọ́, àti àṣà ló bí isowọ́, lópin àlàyẹ́ itúpalẹ́, jẹ́ ohun ajẹmáṣà. Àti pé, orí èdè ni lítírẹ̀ṣọ́ rọgbòkú lẹ́, èyí tó jẹ́ pé, ara àṣà lòhun pèlú ti sun jáde (o. i. 60).

Lẹ́yin ọ̀kan-ò-jọ̀kan atótónu wònyíi, pàápàá, lááàrin ibátan èdè, isowọ́, isowólò-èdè àti isofọ́ afọ́, nǹjẹ́ ipa kan tilẹ́ le wà tí imọ́ nípa ilò ohùn àti iró, èdè-àmúlò àti ẹ̀ka-èdè, bí atọ́ka isowọ́ afọ́ n kó tàbí lẹ́ kó nínú imèdè, ikẹ̀sẹ́jári-ilò-èdè, àgbóyẹ́-afọ́ àti itumọ́ nílàṇà isowólò-èdè ọfọ́ bí? Ìdáhùn sí ipènjà àwọn ibèèrè wònyíi niṣẹ́ iwádii yíi yóò fẹ̀sì tàmọ́lẹ́ sí. Bí oko ò jìnnà, ilá kì í kó.

Àtubòtán Isẹ́ Ìwádii yíi

Pàtáki àtubòtán isẹ́ iwádii yíi ni lati ṣàfihàn isàpẹ̀júwe ipa tí imọ́ nípa ilò ohùn àti iró, èdè-àmúlò àti ẹ̀ka-èdè, bí atọ́ka isowọ́ afọ́ n kó nínú imèdè, ikẹ̀sẹ́jári-ilò-èdè, àgbóyẹ́-afọ́ pèlú ilàṇà isowólò-èdè isofọ́ àwọn àṣàyàn afọ́ kan bí àkójọ́ èdè fáyẹ̀wò. Niwọn igbà tó jẹ́ pé, lááàrìjà ilàṇà yíi ni isàpẹ̀júwe, kò sí àní-àní pé, isàfihàn isàpẹ̀júwe isowólò-èdè isofọ́ àwọn àṣàyàn afọ́ tí isẹ́ iwádii yíi jábò yóò ṣàfihàn pátàki àwọn àbùdà èdè àti isowọ́ isọ̀rì àwọn afọ́ wònyíi pèlú ijẹ́yọ́ wọn nínú ilò èdè àti isẹ́rẹ́.

Ìṣowólò-èdè Ọfọ́ ohùn àti iró nínú afọ́ Yorùbá

Ipa diẹ́ kọ́ ni ohùn àti iró n kó nínú itumọ́ isofọ́ Yorùbá. Kódà, púpọ́ àwọn isẹ́dà ọrọ́ Yorùbá kan, pàápàá, ọrọ́ isẹ́ àti ọrọ́ orúkọ ni ilò ohùn n kópa nínú itumọ́ wọn. Lọ́pọ́ igbà sì ni iró ohùn orí ọrọ́ isẹ́ má a n nípa lóri itumọ́ àwọn ọrọ́ isẹ́ bèè. Lẹ́yin tí a ṣẹ́dà ọrọ́ orúkọ láti ara wọn pèlú àfomọ́ ibèrẹ́, bó ṣe rí nínú “dẹ” nínú “ọdẹ” àti “fà” nínú “ọfà.”

Nígbà miiran, isẹ́dà àwọn ọrọ́ orúkọ Yorùbá máa n ní àṣomọ́ tó lọ̀dòrìn pèlú iró tí a gbọ́ àti itumọ́ irú àwọn ọrọ́ bèè. isàpẹ̀júwe irú ọrọ́ bèè lẹ́ jẹ́ fífirósínròòjẹ́. Pèlú imọ́ isowólò-èdè isofọ́ àwọn ọrọ́ tàbí ohùn kan, ó lẹ́ mú iyàtò itumọ́ wáyé lówùjọ́ Yorùbá. Èyí fihàn pé, kòrìòyà ni iró ohùn àdámọ́ orí ọrọ́, wọn jẹ́ ọ̀nà ìdámọ́ kan pátó fún irú àwọn ọrọ́ tàbí ohùn bèè, bèè sì ni kòrìòyà ni iró wọn pèlú itumọ́ wọn. Àkíyèsí yíi ní í ṣe pèlú

ìṣowó afọ; èyí tó pè fún òye ìmò ẹ́dà-èdè èdè àmúlò. Èrò yìí ni (Chomsky 2007, o. i. 5) gbẹ̀ kalẹ̀ pé:

Knowing the sounds and sound patterns in our language constitutes only one part of our linguistic knowledge. Knowing a language means also knowing that certain sequences of sounds *signify certain concepts or meanings...When you know a language, you know words in that language, that is, the sound sequences that are related to specific meaning...There is some sound symbolism in language – that is, words whose pronunciation suggest the meaning.*

Níní ìmò nípa iró ohùn àti bátàni ohun jẹ́ apákan ìmò ẹ́dà èdè tí a ní nínú èdè. Ìmèdè tún pè fún mímò nípa ààtò àwọn iró tó dúró bí èrò kan pátó tàbí àwọn ìtumò...Ìmò nípa èdè kan, tún túmò sí ìmò nípa àwọn ọ̀rọ̀ inú èdè, tó dúró bí ètò tàbí bátàni iró tí wọn nípa lórí ìtumò kan gbòògi...Àwọn iró ohùn kan jẹ́ ọ̀nà ipàrokò èdè – èyí ni pé, àwọn ọ̀rọ̀ tí wọn pè ní í ṣe pèlú ìtumò.

Àgbéyèwò àwọn àpẹẹrẹ̀ isàlẹ̀ wònyí sàpẹ̀júwe àlàyé wa pé, àwọn ọ̀rọ̀ ifirósínròóje, tí (Chomsky 2007, o. i. 7) sàpẹ̀júwe bí ọ̀rọ̀, that imitate the sounds associated with the objects or actions they refer to (tó n sìn iró àwọn àwọn nńkan tàbí ohun tí wọn dúró fún tàbí ìṣesí ohun tí wọn tókasi jẹ́). Bí àpẹẹrẹ̀,

- (i) Kókórọ̀
- (ii) Àkùkọ̀
- (iii) Òrúkọ/Òbúkọ̀
- (iv) Kẹ̀kẹ̀
- (v) Alùpúpù

Àgbéyèwò àwọn nńkan àti ohun tí àwọn ọ̀rọ̀ òkè wònyí dúró fún ní í ṣe pèlú ìtumò àti ìṣe tí wọn nń ṣe nìgbà míràn. Nínú àpẹẹrẹ̀ àkókọ̀, kò ṣe é ṣe, lópò igbà, fún àgádágodo láti sí, láijé pé, a sàmúlò kókórọ̀ rẹ̀; bẹ̀ẹ̀ ní nínú igbídánwò àti sí àgádágodo, èrò inú àgádágodo àti tí kókórọ̀ yòò kóra wọn; léyí tí àmújáde iró tí a ó gbọ̀ yòò farapẹ̀ “rọ̀.” Nínú ibáṣepọ̀ àgádágodo àti kókórọ̀ ni iró yìí ti wáyé. Èyí ni pé, kàn-ń-pá ni fún iró àmújáde yìí fún àgádágodo láti sí. Nínú àpẹẹrẹ̀ kejì, ìṣesí tàbí ihùwàsì akọ̀ adìe ni kí ó ku iye méjèjè papọ̀ kó tó lè kọ. Kàn-ń-pá léyí, nínú ìṣesí ẹ̀yẹ̀ abiyẹ̀. Ìṣesí yìí ní àjọṣepọ̀ iró: kù-kọ̀, pèlú orúkọ̀ tí Yorùbá fí sọ́. Írú iró ohùn yìí kan náà ló wáyé nínú àpẹẹrẹ̀ kẹ́ta: rù-kọ̀ tàbí bú-kọ̀. Kò ṣe é

ṣe fún itú láti gùn, láì rú abo-ẹran tàbí kó bù ú lára; ịṣesí ịṣẹ́dà itú niyí kó tó lè gùn. Író dídún to ń jáde nígbà tí à ń yí i tàbí gùn un ní “kẹ-kẹ́.”. Bẹ̀ẹ̀ lẹ̀rọ̀ sì rí fún “alùpùpù” pẹ̀lú. Író ohùn: “pù-pù”, tó má a ń mú jáde nígbà tó bá ń ṣiṣẹ́ ní a fi sọ ọ́ lórúkọ. Ítumò àwọn ọ̀rọ̀ wọ̀nyí kò lè yéni, àfi bí a ba ní imọ̀ kíkún nípa àṣomọ̀ iró ohùn tó bá wọ̀n rìn.

Ìṣọfọ̀ nípasẹ̀ iró ohùn tún lè jẹyọ láti fi iró ohùn dọgba ara wọ̀n nínú ìṣọfọ̀. Èyí má a ń fún wa ní afẹ̀ ajẹmẹ̀wà. àbùdà ijọra láàárín àwọn ohun ifiwéra lè mọ̀ tan mọ́ra rárá. Bí àpẹ̀ẹ̀rẹ̀:

- (i) Bí **Ìlá** (k)ò bá ṣe é gbé, à sì má a gbé **Ìlálà**
- (ii) Ẹ̀ní a ní kó ṣe **tó**, tó ní Oun ò lè ṣe **tó-tò-tó**
- (iii) Ẹ̀ní tí a ní kó wá wo **gòbì**, tó ní kí niyí **gòbì-gòbì** yíí?
- (iv) O wà **lẹyá** o ò **yá**. O wà **lẹfẹn** o ò **fẹn**. O wà ní **fọnná-fọṣu**, o **fọnná**, o ò **fọṣu**
- (v) Ẹ̀ní **gbọfá** ò **mọfà**, ẹ̀ní **m’Ọfà** ò **gbọfá**, bẹ̀ẹ̀ sì ní **Ifá** sì pọ̀ l’**Ọfà**
- (vi) O rí **Sánní**, o ò **sán** an nígi, o rí **Gbàdà** o ò **gbà** tọwọ̀ ẹ̀

Àjọṣepọ̀ ajẹmóròò ohùn kan gbòógì kò sí láàárín iró àwọn ọ̀rọ̀ ịṣe tí wọ̀n kọ̀ jẹyọ nínú àwọn gbólóhùn òkè wọ̀nyí àti ohùn ọ̀rọ̀ ịṣe kejí ju pé, a fi ṣe àrà-a-gbàyídá lọ. Àmúlò àwọn ìṣọwólò-èdè ìṣọfọ̀ yíi máa ń fi imèdè hàn. Bí àpẹ̀ẹ̀rẹ̀, ọ̀tọ̀ ní “Ìlá”- ilú kan ní ipínlẹ̀ Ọ̀sun, ọ̀tọ̀ sì ní “Ìlálà”, ilú miíràn ní Ipínlẹ̀ Kwara. Ohùn orí ọ̀rọ̀ méjì wọ̀nyí ní a fi dára nípasẹ̀ ijọra wọ̀n. Púpọ̀ àwọn ịṣọrí afẹ̀ wọ̀nyí ní wọ̀n ti dòwé.

Agbára ìtumò tí iró àti ohùn fà lẹ́sẹ̀ kí í ṣe diẹ̀ rárá. Bí àpẹ̀ẹ̀rẹ̀, ịṣàmúlò iró ohùn ní a máa ń lò ní ìṣọfọ̀ afẹ̀ bííítírí tàbí máyẹ̀. Èyí rí bẹ̀ẹ̀ nitorí agbára imọ̀lára tí iró ohùn àwọn ọ̀rọ̀ náà mú dání. Bí àpẹ̀ẹ̀rẹ̀:

- (i) Ibi a bá ní kí **mágbèè** ó má **gbé** é ló ń **gbé**
Ibi a bá ní kí **tètẹ** má **tẹ** ló ń **tẹ**
- (ii) **Ilé** ò ní **lé** ọ
Ọ̀nà ò ní **nà** ọ
- (iii) Ẹ̀ ó **pẹ** láyé bí **Mópẹ** tíí **pẹ**
Ẹ̀ ó **gbó** bí **Orógbó** tíí **gbó**
- (iv) **Obì** á **bì** ikú, àìsàn àti òfò dànù fún ọ
- (v) Kì í **san** fẹ́ésan
kì í **wọ** fọ̀wọ̀

Nínú àwọn àpẹẹrẹ òkè wònyí, ijọra àti idógba wà láàárín ọrọ́ iró ohùn ọrọ́ یشه inú ọrọ́ orúkọ pẹ́lú ọrọ́ یشه tí a tún pè nínú یشه- **mágbèé: gbé, tètẹ: tẹ, ọ̀nà: nà, mópẹ: pé, orógbó: gbó, eésan: san** àti **ọwọ: wọ**. یشه yí wópọ́ fún iwúre àti èpẹ. Bí àpẹẹrẹ, یشه afọ́ iwúre isàlẹ́ yí fídí èyí múlẹ́.

Orí **rere** ni t' **Ìrèrè, Ìrèrè** kò l'órí a'á gb'èrù lé

Orí **rere** ni t' **Ìrèrè, Ìrèrè** – Orí **rere** ni t'èmi Àjàyí Fábùnmi (Fábùnmi 1972, o. i. 65).

Àşomọ́ máa n wà nínú àwọn یشه ilò iró ohùn orí ọrọ́ báwònyí, pàápàá, nínú afọ́ ajemáfọ́ nínú یشه. Ìdí sì niyí tó fi jẹ pé àyè ijẹyọ àwọn یشه yí máa n wáyé pẹ́lú ibá-àwọn èmí-àírí sòrọ́, láti lè mú kí èrò ọkàn aşafọ́ júşẹ; láíşẹ bẹẹ, irú afọ́ bẹẹ kò ní şe é gbà. Àpẹẹrẹ ìlànà یشه afọ́ mọ̀ndàríkàn isàlẹ́ yí şàfihàn atótónu tí a n şe síwájú pé:

...Eni bá gun orí obi t'ó pè mí;

Dàriwò bá mi **darí** ẹ s'ọrun, **Dàriwò**;

B'ósó l'ó bá g'orí obi t'ó pè mí;

Dàriwò bá mi **darí** ẹ s'ọrun, **Dàriwò**;

B'ájẹ ló g'orí obi t'ó pè mí;

Dàriwò bá mi **darí** ẹ s'ọrun, **Dàriwò** (Fábùnmi 1972, o. i. 23).

A gbodọ́ şàkiyèsí pé, یشهékú iró ohùn wà láàárín **Dàriwò** àti **darí**. A lè bira wa lèèrè pé, èéşé tí aşafọ́ kò şàmúlò Şàngó, Ọya, Ọgún, Ifá àti bẹẹ bẹẹ lọ? Ìdí ni pé, iró àti ohùn wọn kò dógba tàbí şe wẹékú pẹ́lú iró àti ohùn orí Ọrìşà tàbí Irúnmọ́lẹ́ tí afọ́ şàmúlò. Èyí ni pé, **darí** inú àtòpọ́ ọrọ́ inú **Dàriwò** nípa pàtàkì nínú itumọ́ àti síşéégbà afọ́; kí í se nínú ibara-ẹni-sòrọ́ láàárín èniyàn nìkàn; şùgbọ́n nínú ijọsin pẹ́lú. Kódà, iwúlò agbára iró àti ohùn a máa jẹyọ nínú ẹşẹ́ Ifá pẹ́lú bó şe jẹyọ nínú *Ọ̀bàrà Méjì*, Abimbólá (1968, o. i. 50 & 1) pé:

...Ọ̀rúnmilà ló dojúgboro àfín

Ọ̀riyà

Yà mí lójú,

Ọ̀riyà,

kí nrínà rájẹ,

Nrínà ráya,

Ọ̀riyà,

Yà mí lójú nríran

Ọ̀riyà,

Ìró orí ọ̀rọ̀ *ìṣe- yà* orí *Òrìyà*, ló jẹ́ *ìṣàmúlò* láti mú kí afẹ́ yìí ní *ìṣewéékú*, tó sì fí *ṣe é* gbà. A gbodò *ṣàkíyèsí pé*, ojú yíyà ní í *ṣe pẹ̀lú ríríran*. Èyí ní *pé*, kò *ṣe é ṣe*, láti ríran pẹ̀lú ojú, láì ya ojú. Ídì sì niyí tí ọ̀rọ̀ *ìṣe yà ṣe jùmòrìnpọ̀ pẹ̀lú ojú*.

Nínú imò *èdà-èdè*, *ìró àti ohùn* ní ipa pàtàkì nínú *ìṣafẹ́*. Ní *irúfẹ́ ìṣafẹ́ yìí* ní Awóbùlúyì (1978) jùwe ọ̀rọ̀ *ìṣe pé*, each of them occurs twice – per sentence. The second occurrence could loosely be said to echo the first, hence, the name suggested for the verbs (*òkòòkan wọn ló n jẹyọ nínú gbólóhùn kan lẹ́mẹ̀jì*. *Ìjẹyọ ẹ̀lẹ̀ẹ̀kẹ̀jì máa n ṣàpẹ̀padà tàkókó*, èyí ló *ṣòkùnfà orúkọ ọ̀rọ̀ ìṣe yìí*). *Ìsòrì irú ìjẹyọ ọ̀rọ̀ ìṣe báwòyíí* ní Awóbùlúyì jùwe bí ọ̀rọ̀ *ìṣe alápẹ̀padà*; bó *ṣe jẹyọ nínú àwọn àpẹ̀rẹ́ isàlẹ̀ wònyíí*:

- (i) *Ìwọ l'ó kù mí kù*
- (ii) *Ayé ò fẹ́ 'ni fẹ́ ọ̀rọ̀*
- (iii) *Má dá mi dá ìṣẹ́ nàà* (1978, o. i. 54).

Àmúlò *ìró ohùn tún* lè *jẹyọ láti fohùngbohùn nínú ìṣọfọ̀*, *pàápàá*, *nínú ewì*. Òpin ilà ewì lèyí tí máa a n *jẹyọ lópọ̀ igbà*, láti lè mú *ẹwà dání nípàsẹ̀ dídún àti dídún* *ìró ohùn orí ọ̀rọ̀* (*pàá pàá fàwẹ̀lì*) òpin ilà, ewì bó *ṣe jẹ́ àmúlò nínú ìṣọwólò-èdè ìṣọfọ̀ afẹ́ nípàsẹ̀ Basọrun Gáà pé*:

- Èyin Ìjòyè Ọ̀yọ́, a dúpẹ́ a rẹ̀hìn **odi** (\)
- Ọba lọ, ó fí wá sínú **odi** (-)
- È jẹ́ kí Májéógbé
- Máa b'ára ọ̀run s'ẹ̀hìn **odi**. (-)
- Èyin Ìjòyè Ọ̀yọ́, ẹ́ 'ò kúkú sí **lòòkùn** (\)
- Nínú ọ̀rọ̀ yí, ẹ́ 'ò sí **l'òòkùn** (\)
- Ṣùgbọ́n k'á s'ọ̀rọ̀ diẹ́ bí **àlékún** (/)
- k'á le mó fòdò bí ẹ̀ni t'ó **wẹ̀kun** (-)
- Lóri oore t'áaṣe k'áiyé o le dúró **kunkun**. (-)
- Nítòótọ́ b'enia bá r'ọ̀ba n'**ìgbèkùn** (\)
- T'a 'ò sì *ṣàlàyé*
- Ohun tó fa sábabí 'ẹ́ ní **kíkún** (/)
- Apọbajẹ lásán l'a jẹ́
- lójú gbogbo elétí **kunkun...** (-)
- Àwọn ẹ̀ni tí 'ò gbọ́n, ẹ̀ni tí 'ò **mọ̀ràn** (\)
- Nwọn a ní kòkòrò t'átọ́jà l'ébè-ìṣu **rán** (/)
- T'ọ̀ba wa dà sínú **ìgbèkùn...** (\)

Nígbàt' ẹni t'ó l'ètò ilú bánf' idà í sè 'lú	(/)
Nígbàwò l'ẹnyin l'jòyè 'ò ní di nkan ètùtù	(\)
Nígbàwò n'ilú 'ò ni tú?	(/)
B'ẹrù mb'òtòkùlú ti nwọn yó ló bí òrì	(/)
Mo bèèrè, kil'oba ó gúnwà le lórí...	(/)
Ìjà ẹnyin l'jòyè ilú	(/)
Àti ti gbogbo òtòkùlú-	(/)

(Fálétí 1972, o. i. 3 & 4)

Nínú iṣọfọ afọ òkè yìi, idógba ifohùngbohùn lópin ilà olóòrò jẹyọ. Bí èdè Yorùbá ẹ jẹ alámi ohùn isàlẹ (\), òkè (/) àti ààrin (-). The tone can only be high, mid or low; it cannot be otherwise (l'jẹyọ àmi orí ọrọ kò lè tayọ ohùn òkè, ààrin tabí isàlẹ kò lè rí bámiin) (Ilésanmí 2004, o. i. 49). Àmọ sá, àìṣàmi kankan sórí iró ni a gbà bí isàmi ohùn ààrin. Èyí ni pé, àmi ohùn, pàápàá, nínú afọ alákoqólẹ kò tayọ méji- ohùn isàlẹ àti ohùn òkè.

The claim of TTH is that only two tones – L & H need be seen as underlying tones in Yorùbá... Stahlke suggested that the three-tone contrast that we have today in Yorùbá may be analysed as a two tone-tone language if we assume that the M originates from the L. Akinlabí in his own analysis recognized only two tones: High and Low. He sees the M as needing no underlying status not because of historical postulation, but based on the principles of Tonal Underspecification

Àwíyánnu àwọn aṣagbátẹrú àmi iró méji- TTH, ni pé, ohùn isàlẹ àti ohùn òkè ni àwọn ohùn ipilẹ èdè Yorùbá... Stahlke tilẹ dábáá pé, ilò àmi iró mẹta tí a ní lóni ín ni a lè túpalẹ pẹlú àlàyé bí èdè onílàná ohùn iró méji pẹlú pé, iró ohùn ààrin sun jáde láti ara ohùn isàlẹ. Nínú àlàyé Akinlabí, ilàná ohùn méji ló sàtilẹyìn fún: òkè àti isàlẹ. Ó rí ohùn ààrin bí èyí tí kò ní irísí kan pátó, kí í ẹ nípasẹ àlàyé tó ní í ẹ pẹlú itàn rárá; sùgbón pẹlú ilàná tó ní í ẹ pẹlú ilàná ajemóhùn ipilẹ (Oyètádé 1991, o. i. 50 & 60).

Ìyípo tabí iyísódì iró ohùn lè ṣokùnfà itumọ òdì nínú ilàná iṣọfọ. Bí àpẹrẹ ilò **Àgbònyín** dípò **Àgbònrín** nínú iṣọfọ isàlẹ yìi:

Babaláwo: Ohun tí mo ti wí tẹlẹ náá ni Baba,
Àgbònrín t'a ó fẹjẹ rẹ p'òdògùn

Ohun ni yìó jẹ́ bí ètùtù

Lórí aájọ́ awo kòòkan t'á bá dárúkọ (Fálétí, o. i. 96)

Bí ó tilẹ́ jẹ́ pé babaláwo Ẹ́fẹ́mọ́ rẹ́ pé, Àgbònrín nífá bèèrè fún, fún irúbọ́, síbẹ́, Gáà ẹ́cẹ́ àtápò itumọ́ rẹ́ sí Àgbònyín. A ó Ẹ́àkíyèsí pé, iró kónsónánti /r/ àti /y/ níró apààlà tó Ẹ́àdínkù itumọ́ láàárín ọrẹ́ méjèèjì. Ẹ́ jẹ́ ká yiri Ẹ́ṣọfọ́ láàárín Gáà àti babaláwo wò:

Gáà: Àgbònrín, Àgbònrín
Háá.....? Babaláwo Babaláwo
Babaláwo sùré wọ'lé
Babaláwo wọlé. A ti r'ẹ́ran

Babaláwo: Ọ̀un dà?

Gáà: Àgbònrín nu-un...

Babaláwo: Ènia kọ

Gáà: Ẹ́cẹ́ Àgbònrín l'ọ́ pé é?...

Gáà: Gbée, kóo lọ í ló ó... (Fálétí, o. i. 98 & 9)

Ìjọra nípa pípe àwọn iró ohùn orí orúkọ méjèèjì yíí- Àgbònrín àti Àgbònyín, ló Ẹ́kùnfà itumọ́ ọ̀dì. Èyí sì fihàn pé, ẹ́kọ́ wà nínú àmúlò iró ohùn orí ọrẹ́, níwọn ìgbà tó jẹ́ pé, ó lẹ́ Ẹ́àkóbá òlá-òlá fún itumọ́, tí í ẹ́cẹ́ eegun ẹ́yìn ifúnnítumọ́ afẹ́ (Òkẹwándé, 2015). Ìlò ohùn a sì máa mú itumọ́ ọ̀tò dání nínú afẹ́ pẹ̀lú. Bí àpẹ́rẹ́:

Igbá: ni àlọpọ́ pẹ̀lú *ẹ̀rù* yóò jẹ́ **ìgbà-ẹ̀rù**. Èyí tùmọ́ sí pé, a lẹ́ ní ìgbà mìíràn- ọ́sẹ́, osùn àti bẹ́cẹ́ bẹ́cẹ́ lọ.

Igbà: Ohun èlò láti fi gun ọ́pẹ́- **Igbà ọ́pẹ́**.

Igba: Àròpọ́ ogún lónà mẹ́wáá: 20 x 10 = 200.

Igbà: Ọ̀sùnwọ̀n àkókò: ìgbà ọ̀wúrọ́, ìgbà ọ́sán àti ìgbà alẹ́. Ó tún lẹ́ Ẹ́odiwọ̀n àkókò Ẹ́ṣẹ̀lẹ́: ayọ́ tàbí ìbànújẹ́, ọ̀tútù tàbí ọ̀òrùn, ẹ̀ẹ̀rùn tàbí ọ̀jò.

Ẹ́ jẹ́ ká Ẹ́àgbéyẹ̀wò èyí nínú Ẹ́ṣọfọ́ Yorùbá pẹ̀lú Ẹ́ṣọwólò-èdè Ẹ́ṣọfọ́ isàlẹ́ yíí:

Èdèe Yorùbá kò bínítín,

B'á ọ́ r'ìgbà a ọ́ m'ẹ̀rù re 'nú oko

B'á ọ́ r'ìgbà a ọ́ m'ẹ́yìn bọ́ ẹ̀gàn

Ogoogún mẹ́wáá l'á n pé n'ìgbà,

Ọ̀tọ́ n'ìgbà t'áa n pé l'ásìkò (Ọ́pádọ̀tun, 1981, o. i. 59).

Nínú ilò, àwọn ohun (òrò) tí a sàfihàn pèlú àmì iyàtò àti ohun tí wọn dúró fún ló ní àjùmòrín pò kan pàtó, èyí tí iró ohùn orí ọkọ̀ọ̀kan nínú dárí. Lónà mǐràn, kíkọ àti mímọ ọkọ̀ọ̀kan gbodọ lọ papọ, níwọn igbà tó ti jẹ pé, igbésẹ̀ yí ló pààlà iyàtò ìtumọ. Kódà, ilò ohùn a máa pààlà iyàtò láààrin afọ̀ tàbí èyà afọ̀ Yorùbá kan sí èkejì. Àkíyèsí yí ní Ọlájubù (1981, o. i. 80).gbé kalẹ̀ pé:

It must be admitted that the text of the verbal materials the artist has to learn by heart is set. He has to learn and reproduce each correctly in performance. It is the volume and preponderance of these “*set texts*” in each genre of Yorùbá oral poetry that led some scholars to conclude that the main distinguishing features of one genre of Yorùbá oral poetry from the other are not the themes or content, but the mode and sound of the voice in performance and the person of the artists. What they did actually say is that the contents of all the genres are the same only the tone of voice and mode or rendering differ.

A gbodọ̀ gbà pé, àwọn èrọja afọ̀ alohùn kan ti wà tí aṣafọ̀ gbodọ̀ kọ̀ tókàntókàn. Ó gbodọ̀ kọ̀, kó sì mọ̀ isẹ́dà ọkọ̀ọ̀kan nínú isẹ̀ré. Isòdiwọn púpọ̀ àti àwọn ohun àwòmọ̀ àwọn “òwọ̀ afọ̀” inú èyà afọ̀ ewì alohùn Yorùbá ló mú kí àwọn onímọ̀ kan panupọ̀ wọ́ye pé, ohun pàtàkì tó pààlà iyàtò láààrin èyà afọ̀ ewì alohùn Yorùbá kan sí èkejì kí í ṣe orí-òrọ̀ tàbí àkoónú, sùgbọ̀n ọ̀nà àgbàṣọ̀fọ̀ àti iró ohùn tí àwọn aṣafọ̀ ló láti sàgbékalẹ̀ isẹ̀ré afọ̀. Òkodoro ohun tí wọn n sọ ní pé, “irúkanùn ni àkoónú gbogbo èyà afọ̀ alohùn Yorùbá iró ohùn àti ọ̀nà àgbàṣọ̀fọ̀ ló fiyàtò hàn”

Ó hàn kedere pé, ipa pàtàkì ni iró ohùn afọ̀ n kó nínú ilàna isọfọ̀ Yorùbá. Nípasẹ̀ báyií, ní Ọlájubù fi sọ nípa ohùn isafọ̀ ijálá tó pegedé pé, “imú rírán” lááfi í sun ijálá, sùgbọ̀n, “ohùn ọ̀pọ̀lọ̀” la fi n sọfọ̀ èsà.

Isowólò-èdè Ọfọ̀ Èdè Àmúlò nínú afọ̀ Yorùbá

Èdè àmúlò inú isọfọ̀ tún jẹ ọ̀nà isowólò-èdè afọ̀. Bẹ̀ẹ̀ sì ni a lè fi ilò rẹ̀ sòdiwọn ipegedé àti isewéékú afọ̀ tàbí isọfọ̀. Yule (1985, o. i. 244 - 5) sọ pé:

variation in an individual's speech is occasioned by the situation of use. There is a gradation of style of speech from the formal to the informal...Variation according to use in specific situations is

also studied in terms of register. There is a religious register in which we expect to find expressions not found elsewhere; ...It is obvious that one of the key features of a register is the use of special **jargon** which can be defined as technical vocabulary associated with a special activity or group. In social terms, jargon helps to connect those who see themselves as 'insiders in some way and to exclude 'outsiders'

Ìyapa nínú ìṣafẹ́ aṣafẹ́ máa ń pè fún ilò rè pẹ̀lú àyè. Òdiwòn ipẹ̀le má a ń wà láàárín ìṣọwọ́ afẹ́ àìgbagbẹ́fẹ́ àti ìgbagbẹ́fẹ́...Èdà nípasẹ̀ ilò àwọn àyè kan pátó ló pè fún imọ̀ ajẹmọ̀ èdè àmúlò. A ní èdè àmúlò ẹ̀sìn tí kò ní jẹyọ́ láwọn ibòmíràń. Ó dájú pé, ọ̀kan lára àbùdá èdè àmúlò ní ilò fún idí kan pátó, èyí tí a lè ṣàpẹ̀júwẹ̀ rè bí ẹ̀wọ̀n ọ̀rọ̀-èdè tó kín mọ́ isẹ́ kan tàbí ajọ́ kan. Nípa àwùjọ́, èdè a má a ṣe ìṣopọ́ àwọn aṣafẹ́ 'awo lónà kan tàbí òmíràn láti ya àwọn 'ògbẹ́rì' sọtó

Ìlò èdè àmúlò kòọ̀kan ló pè fún àyè tí aṣafẹ́ tí ṣafẹ́. Bí èyí bá rí bẹ́ẹ̀, èdè àmúlò tó sí isọrí àwọn aṣafẹ́ kan lẹ̀nu, ju àwọn aṣafẹ́ mìíràn lọ. Kò sí isẹ́, ẹ̀sìn, isẹ́ àti isọrí àwọn ènìyàn láwùjọ́ tí kò ní àṣomọ̀ àmúlò èdè kan pátó. Ilò àmúlò irú èdè bẹ́ẹ̀ jẹ́ ọ̀nà ìṣọwólò-èdè tí a gbọ̀dọ́ wò mọ́ aṣafẹ́, ìṣọfẹ́ àti àyè ìjẹyọ́ èdè àmúlò láwùjọ́. Ẹ́ jẹ́ ká ṣàgbéyẹ̀wò èdè àmúlò láàárín Ìyá Mọ̀dẹ́ àti Àgbònyín nínú ìṣọfẹ́ isàlẹ̀ yíi:

Àgbònyín: Ìyá mi, ècése tí nwọn ò gbọ̀dọ́ fí dárúkọ́ **irun** orí l'áàfin?
Ìyá Mọ̀dẹ́: Irun orí nikan kọ́; gbogbo irun ni **Sàlàkọ́**. Kí í ṣe p'èyíni nikan náà ni nwọn 'ò gbọ̀dọ́ pè – pò (Fálétí 1972, o. i. 32).

Nígba tí Àgbònyín bèèrè lówọ́ Ìyá Mọ̀dẹ́ idí tí èyí fí rí bẹ́ẹ̀, èsì tí Ìyá Mọ̀dẹ́ fún un ní pé:

Ìyá Mọ̀dẹ́: N'ílẹ̀ ọ̀ba l'ò ti wá, wọn ìí síí fí gbogbo ẹ̀nu sọ̀rọ̀ ní ilẹ̀ ọ̀ba. Enia 'ò gbọ̀dọ́ s'òrọ̀ àṣà k'enia o máa fí gbogbo ẹ̀nu la ọ̀rọ̀ mọ́ 'lẹ̀ bí ọ̀mọ́ oko. Ẹ̀kọ́ ẹ̀yin ọ̀mọ́-ọ̀ba nù-un gbogbo rè l'ò sí gbọ̀dọ́ kọ́ (o. i. 32).

Ìtẹ̀síwájú àmúlò èdè láàárín àwọn méjèjèì ní a lè tọ́ka sí nínú ìṣọfẹ́ wọn pẹ̀lú. Ẹ́ jẹ́ ká ṣàgbéyẹ̀wò àwọn èdè àmúlò ààfin pẹ̀lú ìṣọfẹ́ láàárín Àgbònyín àti Ìyá Mọ̀dẹ́ síwájú:

Ìyá Mọ̀dẹ́: Ìjókòò

Àgbònyín: Kín 'Ìjókòó?
 Ìyá Mọ̀dẹ̀: Ìdì. O 'ò gbọ̀dọ̀ pe ìdì l'áàfín. Ìjókòó l'ò ó pè é...
 Ìyá Mọ̀dẹ̀: Han-in. O 'ò sì gbọ̀dọ̀ pe **abéré**
 Àgbònyín: Báwo ni n o pè é?
 Ìyá Mọ̀dẹ̀: **Okinni**
 Àgbònyín: **Okinni**
 Ìyá Mọ̀dẹ̀: O káre. Áálẹ̀.
 Àgbònyín: **Áálẹ̀.**
 Ìyá Mọ̀dẹ̀: Han-in o. Ọ̀wọ̀ ní jẹ́ báun. **Ọ̀pálámbá.**
 Àgbònyín: **Ọ̀pálámbá.**
 Ìyá Mọ̀dẹ̀: Ìgò ní í jẹ́ báun (Fálétí 1972, o. i. 32)

Ìlò èdè àmúlò kò pín sí ohun tàbí ǹnkànkàn pátó, sùgbón, ó ràn dé ìṣe tàbí ihùwàsí pèlú. Bí àpẹ̀rẹ̀, Ìyá Mọ̀dẹ̀ kó Àgbònyín síwájú sí i, bí ọ̀mọ̀bàbínrín, ọ̀nà àtí bí ó ṣe gbọ̀dọ̀ gbà ìrùkẹ̀rẹ̀ mú.

Ìyá Mọ̀dẹ̀: Ọ̀wọ̀ ọ̀sì ní k'ó o fí mú u...B'ọ̀ba í t í ṣe nu-un. Ọ̀ba oko ní f'ọ̀wọ̀ ọ̀tún mú ìrùkẹ̀rẹ̀, ọ̀wọ̀ ọ̀sì l'ọ̀ba gidi í fí rùkẹ̀rẹ̀ sí (Fálétí 1972, o. i. 32).

Bí a ṣe ṣàfọ̀mọ̀ rẹ̀ ṣaájú pé, kò sí ibi tí ọ̀wọ̀jà èdè àmúlò kò dé láwùjọ ọ̀mọ̀niyàn, a rí èdè àmúlò ìṣe ọ̀dẹ̀ nínú ìṣọ̀fọ̀ ìṣàlẹ̀ yíí.

Adé́bímpé wá fàdà bàkò, ó **gbégi Ọ̀gún** tì...

Ó ní kí wọn ó gbé **ìlāsà** wá (Ọ̀látúnjì 1982, o. i. 4 & 42).

Nínú ìṣọ̀fọ̀ ọ̀kẹ̀ yíí, èdè àmúlò ìṣe ọ̀dẹ̀ ní **ìgi Ọ̀gún** àtí **ìlāsà** èyí tó tùmọ̀ sí **ìbọ̀n** sí ọ̀gbẹ̀rì. Láwùjọ ọ̀dẹ̀, ìṣowọ̀lò-èdè ìṣọ̀fọ̀ ní àwọn èdè àmúlò wònyíí jẹ́. Ohun iyí, ọ̀lá àtí ẹ̀yẹ ló sì jẹ́ fún aṣafọ̀ láti ṣàmúlò irúfẹ̀ èdè àmúlò wònyíí nínú ìṣọ̀fọ̀ rẹ̀. Ilésanmí (2004, o. i. 99) ní: The pride of an artist is his competent manipulation of his language and/or register. No matter how knowledgeable an artist may be, he has to use his language as a vehicle for projecting his ideas (Iyí ló jẹ́ fún ọ̀ṣẹ̀rẹ̀ láti lè ṣàmúlò èdè rẹ̀ àtí tàbí èdè àmúlò. Kò sí bí ọ̀ṣẹ̀rẹ̀ tì lè nímọ̀ tó, ó gbọ̀dọ̀ lo èdè rẹ̀ láti ṣàgbékalẹ̀ èrò rẹ̀) A jẹ́ pé, kò sí bí a ṣe lè ṣe ebòlò kó mọ̀ rùgbẹ̀ tàbí rùgbó. Kò sí bí aṣafọ̀, ọ̀ṣẹ̀rẹ̀, ọ̀nkọ̀wé tàbí oníṣe ọ̀nà aláwònmọ̀-lítírésẹ̀ se le kẹ́sẹ́jári láì ṣàmúlò èdè àmúlò; nitorí, ilànà ìṣowọ̀ afọ̀, ìṣọ̀fọ̀ àtí aṣafọ̀ ló jẹ́ nínú ìṣọ̀fọ̀.

Ìşowólò-èdè Ofò Èka-èdè Yorùbá

Èka-èdè ni àwọn ọ̀nà tí èdè kan pín sí. A gbọ̀dò rí ọ̀kọ̀ọ̀kan ẹ̀ka-
n-ka àwọn èdè wọ̀nyí bí àwọn tó ní ibátan àti iyapa lónà kan tàbí
òmiràn; bẹ̀ẹ̀ sì ni, ibátan láààrin àwọn ẹ̀ka-èdè wọ̀nyí rinlẹ̀ jura wọn lọ.
Ìbátan tàbí irú irẹ̀pọ̀ yí máa ń şeránwọ̀ láti şàgbékalẹ̀ isàpẹ̀júwe àwọn
èdè lápapọ̀. A dialect is therefore a subsystem within a language, while a
language is seen as an aggregate of all dialects within its specific area.
(Nítorí nàà, ẹ̀ka-èdè jẹ̀ apákan-odidi láààrin èdè kan, nígbà tí a rí èdè kan
bí àgbàríjọ̀pọ̀ gbogbo ẹ̀ka-èdè agbègbè kan) (Adétugbọ̀ 1982, o. i. 207).
Èyí fihàn pé, èdè kọ̀ọ̀kan ló ní ẹ̀ka-èdè tirẹ̀, bó tí wù kó kéré mọ̀ tàbí pọ̀
tó. Ìbátan àti iyapa láààrin àwọn èdè wọ̀nyí jẹ̀ ọ̀tẹ̀-ajúwe tí a lè fi pín èdè
kan sí isọ̀rí-ń-şọ̀rí. Bí àpẹ̀rẹ̀, isọ̀rí mẹ́ta pàtàkì ni Adétugbọ̀ (1982) pín
ẹ̀ka-èdè Yorùbá sí:

- (i) Ìpín Àríwá-Ìwọ̀-oòrùn Yorùbá (NWY)
- (ii) Ìpín Gúşù-Ìlẹ̀-oòrùn Yorùbá (SEY)
- (iii) Ìpín Ààrin gùn-gùn Yorùbá (CY)

Ìlò ẹ̀ka-èdè jẹ̀ ọ̀nà kan pàtàkì isowólò-èdè isọ̀fọ̀; bẹ̀ẹ̀ sì ni, ọ̀diwọ̀n kan
gbòógì ló jẹ̀ láti şàgbékalẹ̀ isewéékú afọ̀ kan pẹ̀lú. Emerson (2007, o. i.
409) sọ̀ pé, idí tí èyí sì fi rí bẹ̀ẹ̀ kò sé lẹ́yìn pé:

like individuals, different groups of people who speak the
same language speak it differently...When there are
systematic variation in the way they speak English, we say
that each group speaks a dialect of that language. Dialects
are mutually intelligible form of language that differs in
systematic ways. Every speaker, whether rich or poor,
regardless of region or racial origin, speaks at least one
dialect, just as each individual speaks idiolect. A dialect is
not an inferior or degraded form of a language, and
logically could not be so because a language is a collection
of dialects...Dialects and languages reflect the underlying
rule system – grammar – of their speakers.

bí ẹ̀nikọ̀ọ̀kan, ọ̀kọ̀ọ̀kan isọ̀rí àwọn tó sọ̀ èdè ló ń şafọ̀ lónà
ọ̀tọ̀tọ̀...Nígbà tí, iyàtọ̀ ẹ̀dà ètò bá wáyé nínú èdè kan sí
ẹ̀kejì, a ó wí pé, a tí şafọ̀ ẹ̀ka-èdè Gẹ̀ẹ̀sì kọ̀ọ̀kan. Èka-èdè jẹ̀

ònà ìmò tó wà ní ìrèpò, tó fiyàtò ètò èdè hàn lònà kan. Gbogbo aṣafò, tolówó-ti-mèkúnnù, láì fí èkùn tàbí èyà ibi tó jẹ ẹ, ló jẹ aṣafò èka-èdè kan, ó kéré tán, bí ó tiṣe jẹ pé, ẹnìkòòkan ló jẹ aṣafò èdè ẹnì. Èka-èdè kì í ẹyí tó kéré sí èdè yòókù; bí a bá sì fòye wò ó, bèè ló rí, nítorí pé, àgbàríjopò èdè ni èka-èdè jẹ. Èka-èdè àti èdè jẹ ilàna ìpilẹ ètò-gíràmà – àwọn aṣafò rẹ.

Èrò òkè yìí fihàn pé, èka-èdè jẹ fónrán itopinpin afò àti aṣafò. Bí àpẹẹrẹ, a lè topinpin orisun tàbí ibi agbègbè tí àwọn asùnjálá tí wá pèlú àmúlò èdè ijálá wọn nínú àpẹẹrẹ iṣofò isálẹ̀ yìí. Nípasẹ̀ imédèlò aṣafò, a lè ṣètòkàsí aṣafò (asùnjálá) inú Orin *Ọdẹ Fún Àṣẹyẹ*. Bí àpẹẹrẹ, a rí itòkàsí èka-èdè ibi tí àwọn aṣafò tí wá:

- (i) Ní'jò tí a kú, ara bàjẹ, ara ò **ṣiàn** (o. i. 23 ilà 184).
- (ii) Mára ribá **yèyè** (o. i. 37 ilà 254).
- (iii) Omi ọmú ò ní korò l'áiyà **iye** rẹ (o. i. 57 ilà 194)
- (iv) Mo jí má jagbè ó **yúnko** (o. i. 58 ilà 217)

Nínú àwọn àpẹẹrẹ òkè yìí, asùnjálá kejì ló ṣafò àpẹẹrẹ àkókó àti ikejì tó jẹyọ níbi ijálá isínkú. Ọkọrin kinní ló sì ṣafò àpẹẹrẹ kẹta àti ikerin tó jẹyọ níbi ijálá ikómọjádé. Èyí fún wa ní òye pé, asùnjálá àkókó ló kópa níbi ijálá méjì ọtọ̀ọ̀tọ̀; bèè náà sì lẹ̀rẹ̀ rí fún asùnjálá kejì pèlú. Bí a kò tilẹ̀ lè tọka ilú pátó tí àwọn asùnjálá kejì tí wá, a lè sọ pé, ó wá láti apa ịṣọrí tàbí ipín èka-èdè apa Gúṣù-ilà- ọ̀òrùn ilẹ̀ Yorùbá (SEY). Àwọn ilú tó wá lábẹ̀ ịṣọrí yìí ni: Rẹmọ, Òndó, Ọ̀wọ̀ àti Ìkàrẹ̀. Àwọn èka-èdè yìí ló máa ń ṣàmúlò 'siàn' àti 'yèyè' dípò 'ṣunwọn' àti 'iyá' tàbí 'mòmọ' tí Yorùbá àjùmọ̀lò máa ń ṣàmúlò (Adétugbò 1982, o. i. 221 àti 222). A lè sọ pé, Òndó ni aṣafò yìí tí wá, nítorí pé, ibẹ̀ ni àmúlò 'ṣiàn' tí wópò jùlọ̀ bí ọ̀nà-ìṣafò. Àwọn èka-èdè wònyí ló máa ń ṣàmúlò iró 'y' dípò 'w' Yorùbá àjùmọ̀lò; bó ẹ jẹyọ láwọn àpẹẹrẹ isálẹ̀ wònyí:

S/N	Yorùbá Àjùmọ̀lò	Èka-èdè Gúṣù-ilà-oòrùn Yorùbá
(i)	Owó	o yó
(ii)	àwọ	àyọ
(iii)	Wò	yò
(iv)	Eéwo	oyiyó
(v)	sunwọn	siyàn

Oríṣun: Òkẹwándé (2015, o. i. 116)

Lọ̀nà mìíràn, ó ṣeé ṣe kó jẹ Ọ̀kítípupa ní ọ̀kọ̀rín kinní tí wá; nítórí pé, èka-èdè yìí ló máa ń ṣàmúlò ‘yún’ dípò ‘lọ’ Yorùbá àjùmọ̀lò àti ilò ‘iye’ dípò ‘mọ̀mọ’ tàbí ‘iyá’ ní Yorùbá àjùmọ̀lò. A rí i dájú pé, èka-èdè jẹ ọ̀dìwọ̀n tí a lè ṣàmúlò láti ṣe ìdámọ̀ ìṣọwọ̀ akópa. Ìwòye yìí kan náà ní Iléṣanmí (2004) wò bí a ṣe tọ́kasí i ṣaájú.

Kòríòyà ní èka-èdè àti àwùjọ. Bí àpẹẹrẹ, Yorùbá máa ń ṣàmúlò ọ̀rẹ̀ arọ̀pò orúkọ tàbí afarajórúkọ aṣàpónlẹ̀ ẹyọ- “E” tàbí “Èyin”, láti ṣàpónlẹ̀ fún ẹ̀ni tí wọ̀n ń ṣafọ̀ sí, tó jù aṣafọ̀ lọ lójọ̀ orí. Sùgbọ̀n sá, bèẹ̀ kọ̀ lẹ̀rọ̀ rí ní tibú-tòdòrò èka-èdè Yorùbá; nitorí, èka-èdè Ọ̀ndò àti Ilẹ̀-Olújí kí í ṣe bèẹ̀ rará. Láwọ̀n èka-èdè wọ̀nyí, wọ̀n yóò wí pé: *Mo gí hàn é* dípò “*Mo wí fún yín*” (fún ẹ̀ni to’ ju aṣafọ̀ lọ). Sùgbọ̀n “O”, ọ̀rẹ̀ arọ̀pò orúkọ ẹ̀nikẹ́jì ẹyọ náà ní aṣafọ̀ yóò ló bí ó bá ju ẹ̀ni tó ń ṣafọ̀ sí lọ, bí àwọ̀n aṣafọ̀ èka-èdè Yorùbá yòókù. A ó ṣàkiyèsì pé, èka-èdè so títẹ̀-títẹ̀ mọ̀ ìṣọfọ̀ àwùjọ. Lọ̀nà mìíràn, aṣafọ̀ gbọ̀dọ̀ nímọ̀ èdè àwùjọ. Emerson (2007, o. i. 437) ní: also have a deep social knowledge of your language. Contextually, You know the appropriate way to talk to your parents, your

friends, your clergy, and your teachers. (bẹ̀ẹ̀ pẹ̀lú ìmọ̀ èdè àwùjọ. Lógangan ipò, o mọ̀nà tó tọ̀nà láti ẹ̀sẹ̀ sí àwọn ọ̀bí ẹ̀, ọ̀rẹ̀ ẹ̀, ọ̀lùṣọ̀-àgùtàn ẹ̀, àti àwọn olùkọ̀ ẹ̀).

Ohun tí a fẹ̀ kó yé wa ni pé, omi àti aró, tí kò ẹ̀ yà ni ẹ̀ka-èdè aṣafò, ònkòwé tàbí oníṣẹ̀-ọ̀nà-aláwòmọ̀-lítirésẹ̀ í ẹ̀. Ìṣọ̀wọ̀ afọ̀ isàlẹ̀ yìi ẹ̀sàtílẹ̀yìn ohun tí a ń jùwe, bó ẹ̀ hàn nínú ìṣọ̀fò isàlẹ̀ yìi:

Akin: **Hanin**, *o pa...* (o. i. 12)

Akin: **Hanin**, *b'ó ò bà ta báun...* (o. i. 12)

Adégoólú: **Mágbé yi-un!** (o. i. 13)

Akin: **Adégoólú nu-un!**

Akin: **Ẹ ha ẹ̀ kan...**

Ìyá Mọ̀dẹ̀: **Han-in** (o. i. 13) (Fálétí 1972)

Ẹ̀ka-èdè Ọ̀yọ̀-Ìbàdàn, tó jẹ̀ ọ̀kan lárá ẹ̀ka-èdè ipín Yorùbá ààrin (CY) ló jẹ̀ èdè àmúlò nínú ìṣọ̀fò ọ̀kè yìi. Àwọn ọ̀rọ̀ tí mo sàmì ọ̀tọ̀ sí- **Hanin** dípò **bẹ̀ni**, **báun** dípò **báyẹ̀n**, **yi-un** dípò **iyen**, **nu-un** dípò **nìyẹ̀n** àti **ha** dípò **wa** Yorùbá àjùmọ̀lò. Ẹ̀ka-èdè ònkòwé tàbí aṣafò jẹ̀ atọ̀ka ìṣọ̀wọ̀ afọ̀. Ilò ẹ̀ka-èdè sì jẹ̀ àwòmọ̀ pẹ̀lú àyè ìjẹ̀yọ̀. Iṣẹ̀ àjùmọ̀ṣe Spencer àti Gregory (1964, o. i. 60) fi yé wa pé: if dialect is used only in readily definable contexts, it can most conveniently be regarded as a sub-variety of style; a shift of dialect thus turns into a shift of style (Àmúlò ẹ̀ka-èdè kan ní ọ̀gangan ipò ni a gbọ̀dọ̀ kà sí bí ọ̀kan lárá ìṣọ̀wọ̀; iyípadà ẹ̀ka-èdè yòò yọ̀rísí iyípadà ìṣọ̀wọ̀). Oníṣọ̀wọ̀lò-èdè gbọ̀dọ̀ ẹ̀sàkíyèsí ilò ẹ̀ka-èdè pẹ̀lú àpẹ̀júwe tó yẹ̀ nínú afọ̀. Bí àpẹ̀rẹ̀, afọ̀ tí a gbé yẹ̀wò lókè wáyé láti ọ̀wọ̀ Adébáyọ̀ Fálétí tí ẹ̀ka-èdè ẹ̀ jẹ̀ Ọ̀yọ̀ (Ọ̀látúnjì 1982, o. i. xi). Èyí ló sì ẹ̀sòkùnfà ilò ẹ̀ka-èdè Ọ̀yọ̀-Ìbàdàn nínú afọ̀ tí a fi ẹ̀sàpẹ̀rẹ̀ lókè yìi.

A kò gbọ̀dọ̀ pa “kádàrá” ẹ̀ka-èdè dà rára, nítorí, ọ̀nà idámọ̀ àwùjọ̀, afàwùjọ̀ hàn, àjogúnba ọ̀rọ̀, ogún àti dúkiá iyebiye ló jẹ̀. Èṣùkè lè wọ̀ rára, bí a bá pẹ̀tẹ̀ tàbí gbídanwò láti ẹ̀sèlòdì sí èyí. Ìmọ̀rírí àkóbá tí èyí lè fà lẹ̀sẹ̀ ló mú kí Abimbólá ní:

Nínú iwé yìi ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ni àwọn gbólóhùn ọ̀rọ̀ tí a kò leè rí nínú èdè Yorùbá tí ilú miiran àfi tí ilú Ọ̀yọ̀...Kíi ẹ̀ wí pé mo ẹ̀sàdédédé kọ̀ irú ọ̀rọ̀ báwọ̀yí sílẹ̀ lásán ni. Ohun tí ó fà á ni wí pe ni agbègbè Ọ̀yọ̀ ni mo ti kó àwọn ẹ̀ṣẹ̀ Ifá tí m̀bẹ̀ nínú iwé yìi jọ̀, mo sì ní láti kọ̀ ohunkóhun tí nwọn bá wí fún mi sílẹ̀ gégé bí nwọn ẹ̀ wí i gaan (1968, o. i. 14-5).

Bí a ẹ̀ sọ ẹ̀sáájú, imọ̀ èdè yàtò gédégédé sí imọ̀ imédèlò àti ịṣọfọ̀ afẹ́ pẹ̀lú àwùjọ. Akiyèsí yíi ní Abímíbọ́lá fiyèsí, tó fi ẹ̀sàkójọ̀ èdè ẹ̀sẹ́ Ifá inú iwé tó kọ̀, bí àwọn ẹ̀sáfọ̀ nílàà ịṣọfọ̀ afẹ́ ẹ̀ gbé e lé e lówó. Èyí gbàrùkù tí àlàyé wá ẹ̀sáájú pé, kí í ẹ̀ pé, ogún, dúkiá àti ọrẹ́ àwùjọ nikan ní ẹ̀ka-èdè jẹ́; ẹ̀gbẹ̀n, ilàà ịṣọfọ̀ afẹ́ pẹ̀lú, èyí tó wà ní àrọ̀wọ̀tọ̀ ọ̀wọ̀jà imọ̀ ịṣowólò-èdè láti ẹ̀làyé.

Àgbáloḡbábọ̀

Ìṣẹ́ iwádií yíi tí gbídánwò àti ẹ̀gbéyẹ̀wò loriṣíi ọ̀nà, ịṣowólò-èdè ịṣọfọ̀, pẹ̀lú ipa tí ilò ohùn àti iró, ẹ̀ka-èdè àti èdè àmúlò n kó nínú imédè, bí atọ́ka ịṣowó afẹ́, fún ikẹ̀sẹ́jári-ilò-èdè àti àgbóyẹ́-afẹ́ lówùjọ Yorùbá. Ó hàn kedere pé, kí í ẹ̀ pé àwọn ilàà èdè tí a fi ẹ̀sàtẹ̀gún àlàyé itúpalẹ́ ịṣẹ́ yíi ẹ̀ pàtàkì nínú afẹ́ àti ịṣáfọ̀ àwùjọ nikan; ẹ̀gbẹ̀n, láí sí àmúlò wọn lónà tó tọ̀, tó sì yẹ́ bí a tí tọ́ka sí i nínú ịṣẹ́ yíi, èrò ịṣáfọ̀ kò lè kẹ́sẹ́ jàrí rára. Itumọ̀ òdi àti ịyítumọ̀po ní yóò jẹ́ àyọ́rísí afẹ́ àti ịṣọfọ̀ tó kùná nípa ilò ohùn àti iró, èdè àmúlò àti ẹ̀ka-èdè lówùjọ Yorùbá.

Àwọn Iwé Itókasi

- Abímíbọ́lá, W. (1968). *Ìjìnlẹ́ Ohùn Ẹ̀nu Ifá. Apá Kìiní*. Ọ̀yọ́: Aim Press and Publishers.
- Abímíbọ́lá, W. (1969). *Ìjìnlẹ́ Ohùn Ẹ̀nu Ifá. Apá Kẹ̀jì*. Ìbàdàn: Oxford University Press.
- Adétugbọ̀, A. (1982). "Towards a Yorùbá dialectology". Nínú A. Afọ́láyàn (Olótúú.) Yorùbá Language and Literature. o . i. 207-24. Ìbàdàn: University Press.
- Alan, D & Fabb, N. (1990). *Literary Studies in Action*. New York: Routledge.
- Awóbùlúyì, Ọ. (1978). *Essentials of Yorùbá Grammar*. Ìbàdàn: Oxford University Press.
- Babalọ́lá, A. (1973). *Orin Ọ̀dẹ́ Fún Àṣeyẹ́*. Lagos: Macmillan Nigeria Publishers Limited.
- Babalọ́lá, A. (1981). *Ìjálá Poetry among the Ọ̀yọ́-Yorùbá Communities*. Nínú U. Abalogu, G. Ashiwaju àti R. Amadi-Tshiwala (Àwọn Olóòtú) *Oral Poetry in Nigeria*. o. i. 3-17, Lagos: Emaconprint Limited.

- Bamgbóṣe, A. (1984) (Olóòtú). Yorùbá Metalanguage (Èdè-Ìpèrí Yorùbá). Ibadan: Nigeria Educational Research Council.
- Chomsky, N. (2007). What is Language? Nínú V. Fromkin, R. Rodman àti N. Hyam (Àwọn Olóòtú). An Introduction to Language. o. i, 3-34, New York: Thomson Wadsworth
- De Beaudgrande, R. àti Dressler, W. (1981). Introduction to Text Linguistics. New York; London.
- Emerson, R. (2007). Language in Society. Nínú V. Fromkin, R. Rodman àti N. Hyams (Àwọn Olóòtú) An Introduction to Language. o. i. 409-460, New York: Thomson Wadsworth
- Fábùnmì, M. A. (1972). *Àyàjọ Ìjìnlẹ̀ Ohùn Ẹnu Ifẹ̀*. Ìbàdàn: Oníḃọ́jẹ Press.
- Fálétí, A. (1972). *Basọrun Gáà*. Ìbàdàn: Oníḃọ̀nòjẹ Press.
- Geoffery, L. àti Short, M. (1981). Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. New York: Longman Group.
- Lawal, B. (1997). Aspects of a Stylistic Theory and the Implication for Practical Criticism. Nínú B. Lawal (Olóòtú) Stylistics in Theory and Practice. o. i. 25-47. Ilorin: Paragon Books.
- Lawal, B. (2004). Meaning Without Mean-ness: An Inargural Lecture delivered on 24th June, at the University of Ilorin, Ilorin; Library and Publication Committee.
- Ilésanmí, T. M. (2004). Yorùbá Orature and Literature: A Cultural Analysis. Ilé- Ifẹ̀: Qbáfẹmi Awólówò University Press.
- Lodge, D. (1966). Language of Fiction. New York: Columbia University Press.
- Oyètádé, B. A. (1991). Tones in the Yorùbá Personal Praise Names; *Orikì Ábísọ*. Nínú I. O. Adéwólé (Olóòtú) Yorùbá Language and Literature. o. i. 55-63. Ìbàdàn; Yorùbá Language and Literature Club.
- Qlátúndé, Q. (1982). *Ewì Adébáyọ̀ Fálétí Ìwé kinní*: Ìbàdàn; Heinemann Educational Books Nigeria Limited.
- Qlátúndé, Q. (1982). *Adébáyọ̀ Fálétí*: A Study of his Poems. Ìbàdàn; Heinemann Educational Books Nigeria Limited.

- Ọlájúbù, O. (1981). Yorùbá Oral Poetry: Composition and Performance. Nínú U. Abalogu, G. Ashiwaju and R. Amadi-Tshiwala (Àwọn Olóòtú) Oral Poetry in Nigeria. o. i. 71-85, Lagos: Emaconprint Limited.
- Ọpádòtun, T. (1981). *Ewì Àsìkò*. Ìbàdàn: Abiprint Publishing Company Limited.
- Òkéwándé, O. (2015). Odiwọn Ìtayọ bí Fọnrán Ìṣọwọlò-èdè nínú Iwé Orin Ọdẹ Fún Àṣeyẹ́ tí Adébóyè Babalọlá kọ. Nínú D. Medubi (Olóòtú) LÁÀNGBÀSÀ. Jónà Iṣẹ́ Akadá ní èdè Yorùbá. o. i. 102-19. University of Lagos.
- Sassure de F. (1974). Course in general linguistics. London: Collins Publishers.
- Spencer, J. àti Gregory M. (1964). Linguistics and Styles. London: Oxford University Press.
- Stubbs, M. (1983). Discourse Analysis: The Sociological Analysis of National Language. United Kingdom: Blackwell Publishers.
- Yule, G. (1985). The Study of Language (Second Edition). United Kingdom: Cambridge University Press.